

ВІДГУК

офіційного опонента доктора історичних наук, професора
Литвина Миколи Романовича на рукопис дисертації
Гринюки Б.М. «Науково-педагогічна та мистецтвознавча діяльність
Івана Старчука (1894–1950 рр.)», поданої
на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Кожна людина живе у певному часі й просторі та є невід'ємною частиною конкретного соціуму. Зрозуміло, що в історіографічних студіях важко досягнути етнопсихологію людини, мотиви її дій. Однак треба це робити, щоб краще реконструювати складні етносоціокультурні трансформації доби, винести з них уроки для гармонійної і толерантної розбудови майбутнього.

Іван Старчук за зовнішніми ознаками нібито не належить до першої когорти українських інтелектуалів, але й без нього важко зрозуміти і досягнути велич лідерів нашого наукового поступу. Іван Старчук зростав поруч із фундатором української археологічної науки Ярославом Пастернаком. Ходив у спільні експедиції, неодноразово дискутував на засіданнях НТШ та академічних зібраннях з Іваном Крип'якевичем, кращим учнем Михайла Грушевського й фундатором української військово-історичної науки. Іван Старчук не здобув мистецької слави, але неодноразово виставлявся поруч із класичними творами Івана Труша та модерністськими полотнами Олекси Новаківського. Щоправда, практично Іван Старчук не мав конкуренції у мистецтвознавчих студіях з античної історії. Зрештою, у цій царині його студії, за оцінкою Романа Яціва, є неперевершеними.

Загалом просопографічні студії ще не вичерпали свій потенціал. За останнє двадцятиріччя в Україні захищено лише кількасот кандидатських і докторських робіт, присвячених постатям української історії, культури,

освіти і науки. Це дуже і дуже мало для 45-ти мільйонного українського народу. Зрештою, у сусідній Польщі та навіть Росії пишеться та видається значно більше історико-біографічних праць, ніж у нас. У зв'язку із цим не викликає жодних заперечень наукова та суспільно-практична актуальність теми дисертаційної праці Богдана Гринюки. Важливо й те, що вона написана міждисциплінарному рівні, з використанням наукового інструментарію не лише класичної історії, але й археології, військової історії, культурології та мистецтвознавства.

Як свідчить рукопис та публікації здобувача, Богдан Гринюка глибоко і критично проаналізував творчий доробок попередників, зокрема археологів Михайла Филипчука, Олександра Ситника, Наталії Булик, археографа Олега Купчинського, мистецтвознавця Романа Яціва та інших, проаналізував різновидові опубліковані та неопубліковані документи з українських архівів і бібліотек і на цій потужній археографічній базі (472 позиції) підготував оригінальне узагальнення, яке дає можливість виявити і систематизувати суспільно-політичні та етнокультурні умови діяльності вченого в умовах польського авторитарного, нацистського та більшовицького тоталітарних режимів.

Логічно вмотивованою є також структура праці, доброю мова викладу, обґрунтованими висновки, прийнятними рекомендації.

Автор зрозуміло і фахово з'ясував археографічне підґрунтя праці, деякі базові категорії та поняття праці (біографія, наукова, діяльність, педагог, мистецтвознавець, критик, рецензент). У другому розділі детально реконструйовано етапи громадянського та фахового встановлення вченого-енциклопедиста. Чимало уваги присвячено аналізу його інтелектуального оточення (учителі гімназій, університетські викладачі – Е.Булянда, В.Подляха, Р. Інгарден, К.Твардовський, С.Лемпіцький, С.Кукульський, К.Маєвський та ін.). Добре подано його наукове становлення в середовищі НТШ, де він співпрацював з мистецтвознавцем Іларіоном Свенціцьким, етнографом Філаретом Колесою, істориком Мироном

Кордубою, археологом Євгеном Пастернаком, книгознавцем Євгеном Пеленським. Коротко, але рельєфно відображено його службу в легіоні УСС. На жаль, лише згадано його бій під Жовквою 1919 р. у складі Галицької армії. Подано також наукове оточення вченого у радянську добу (історик Іван Крип'якевич, літературознавець Юрій Мушак, археологи Маркіян Смішко, Лариса Крушельницька та ін.).

У третьому розділі розкрито наукові зацікавлення Івана Старчука, його співпрацю з відомими зарубіжними вченими Е.Потьє (Франція), Л.Курліусом (Італія), М.Свіндлером (США), В.Скудновою та М.Наливкіним (Росія) та ін., наукові відрядження міжвоєнної доби до найбільших музеїв світу – Лондона, Берліна, Рима, Парижа, Стамбула, де він експертував унікальні колекції античної культури. Коротко, але змістовно узагальнено педагогічну діяльність ученого в Університеті Яна Казимира (а згодом імені Івана Франка), Фаховій Технічній Школі, Греко-католицькій Богословській Академії, яка для нього насамперед була засобом заробітку і спілкування з колегами. Чи не вперше серед інших дослідників Богдан Гринюка ретельно розглянув університетські курси і спецкурси для історичного та філологічного факультетів («Скіфія і Причорноморські колонії», «Історія стародавнього світу», «Історія стародавнього Сходу», «Скіфія і Грецькі колонії Причорномор'я»), які розробляв і читав Іван Старчук, і які, на думку Маркіяна Смішка, завжди виконувалися «на високому рівні». Водночас розміщено рецензійні матеріали окремих його колег про те, що він інколи забував згадувати про класову боротьбу, не цитував Ф.Енгельса і «забував» критикувати ворожу історіографію. При цьому відзначено людські якості і педагогічну майстерність Івана Старчука під час студентських археологічних практик до Ольвії та Пліснеська. Автор наводить службовий університетський наказ від 20 вересня 1950 р. про звільнення І.Старчука «у зв'язку зі станом здоров'я», однак не означає інших можливих причин цього звільнення: тиск на місцеву інтелігенцію, яка пройшла вишкіл Української революції, до того ж служила у «буржуазно-націоналістичних» збройних

формуваннях – легіоні УСС та Галицької армії, які воювали проти царської, а згодом більшовицької Росії.

Чимало уваги автор приділяє мистецтвознавчим зацікавленням та художній спадщині Івана Старчука. При цьому показує художній хист ученого, його участь у художніх виставках, навчання та дружні взаємини з учнями школи Олекси Новаківського – Г.Смольським, В.Гаврилюком, Р.Чорнієм, С.Луциком, М.Морозом, О.Плешкан, а також уже сформованими амбітними митцями П.Ковжуном, М.Бойчуком, С.Гординським, О.Лятуринською, Н.Хасевичем, Р.Сельським та ін. Паралельно митець писав рецензії на твори колег Лева Геца, Михайла Мороза, звертав увагу на творчість Михайла Глуценка (згодом відомий радянський розвідник, учитель з образотворчого мистецтва А.Гітлера), Федора Кричевського, Василя Хмелюка, Сергія Литвиненка. Відзначено також мистецтвознавчі рецензії та твори мистецтвознавців – В. Січинського, В.Залозецького, М.Ростовцева та ін.

Інформаційно насиченим є підрозділ, у якому узагальнено мистецький доробок Івана Старчука. Насамперед звернуто увагу на рисунки та акварелі, які член Пресової квартири УСС виконав на постої на Закарпатті, та у ході боїв на Тернопільщині; вони, на думку автора, мають не лише інформаційне значення, але й етнографічну цінність – показують життя та побут галицьких селян у роки Першої світової війни.

Погоджуємося також із дисертаційними узагальненнями щодо внеску І.Старчука в археологічну та мистецтвознавчу науку. Здобувач, зокрема вважає цінними висновки вченого щодо часового функціонування Плісненського городища – X–XIII ст. Важливими є також узагальнення І.Старчука щодо особливостей функціонування керамічного виробництва та мистецької цінності керамічних плиток княжого Галича. Не втратили своєї цінності висновки І.Старчука щодо мотивів та символів орнаментів скульптур та оздоб античної доби.

Звернено увагу також на окремі погрішності праці молодого вченого.

Огляд джерельної бази вказує на те, що Іван Старчук був насамперед археологом, натомість у самому тексті дисертації його археологічна діяльність висвітлена побіжно.

Вважаємо недоцільним критикувати дослідників кінця XIX – початку XX ст. (с. 82), зокрема Теодора Земенцького та Кароля Гадачека, насамперед тому, що вони працювали в час, коли археологія лише виокремлювалася в самостійну наукову дисципліну і відповідно послуговувалися методами досліджень доступними їм на той час, тому критично оцінювати їх роботи з точки зору сьогодення чи навіть 40-х років XX ст., мабуть, некоректно.

Водночас не погоджуємося з думкою здобувача про те, що львівські археологи не були знайомі зі здобутками західноєвропейської археології (с. 84), оскільки, відомо, що і в часи Кароля Гадачека, і ще більше за Леона Козловського кафедра археології (до якої Іван Старчук мав безпосереднє відношення) мала у своїх збірках більшість статей та узагальнюючих праць провідних європейських археологів. Важко повірити в те, що львівські археологи не читали цих робіт. Інша справа, що в польових дослідженнях могли послуговуватися методикою розкопок до якої звикли і якої навчилися. Текст роботи тільки виграв, якби у додатках було вміщено світлини з розкопок І. Старчука (а вони збереглися, в тому числі і у фондах ІУ НАН України). Адже, коли йдеться про польові дослідження, то дуже часто фото розкопу скаже про його автора значно більше, аніж найдетальніший його опис.

Не зовсім коректно вжито термін львівська археологічна школа на с. 99. І. Старчук навчався археології у одних дослідників, методику польових робіт перейняв у інших колег, зокрема Я. Пастернака. Тому доцільніше у вказаному контексті вживати термін «львівське археологічне середовище».

Не зовсім коректним і обгрунтованим є виклад початкового етапу кар'єри вченого. Автор пише (с.45): незважаючи на те, що професор Булянда недолюблював студентів-українців, І. Старчук був одним з його улюблених

студентів. Зрештою, після університету І.Старчук продовжив навчання у докторантурі, успішно захистив докторат і залишився працювати в Інституті класичної археології; натомість, на с. 103 йдеться про те, що українець І.Старчук не мав змоги зробити професійну кар'єру в тогочасній польській системі освіти, тут же перелічено курси з археології, які викладав. У тексті неточно (с. 46) перекладено назву курсу «Історія польського і загальноєвропейського мистецтва» (в дисертації «Польське та загальноєвропейське мистецтво історії»).

Водночас є огріхи у написанні прізвищ (Л.Мацкевий, с. 19), назв товариств (має бути Наукове товариство імені Шевченка), окремих військових структур (Пресова квартира).

Автор помилково вважає, що у 1914–1916 рр. І.Старчук перебував у складі легіону УСС на Волині (с. 139). Що ж до легіону, то він проводив там культурно-освітню працю лише у 1916–1917 рр. Бодай кілька речень здобувач мав присвятити службі І.Старчука у Галицькій армії (швидше за все у Третньому корпусі, можливо, сьомій бригаді).

Недоцільно, на нашу думку, категорично вживати термін радянська окупація щодо західноукраїнських земель, бо тут ми повністю солідаризуємося із польськими істориками та юристами, які не проти повернути їх до Другої Речі Посполитої. Значно коректнішим є термін інкорпорація чи приєднання. Не бажано також зазначати, що після розпаду Австро-Угорщини західноукраїнські землі окупувала Польща (до 1919 р. де-факто і до 1923 р. де-юре існувала ЗУНР).

У майбутньому авторові доцільно переглянути багаті документальні матеріали легіону УСС і Галицької армії в Бібліотеці Народовій у Варшаві (архів НТШ), Львівському історичному музеї, центральних київських архівах.

Зміст автореферату й основних положень дисертації ідентичні між собою. Результати праці стануть у нагоді не лише історикам, але й

археологам, культурологам, мистецтвознавцям, музеєзнавцям західного регіону України.

Отже, робота Богдана Михайловича Гринюки має виразно новаторський характер і є завершеним дослідженням, у якому отримано нові обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову проблему з новітньої історії України. На нашу думку, автор дисертації сповна і на високому методологічному рівні реалізував поставлені в кваліфікаційній роботі завдання. Таким чином, дисертація Б.М.Гринюки «Науково-педагогічна та мистецтвознавча діяльність Івана Старчука (1894–1950 рр.)», подана на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України за своїми основними характеристиками цілком відповідає існуючим вимогам ДАК МОН України, які ставляться до кандидатських дисертацій. З огляду на вищесказане, автор дисертації Гринюка Б.М. заслуговує присвоєння йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент
директор Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
доктор історичних наук, професор
М.Р.Литвин

22 січня 2016 р.

